

חשון התשע"ד

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

חטא חוסר הנאמנות

(על פי שיעור של הרב משה ליכטנשטיין)

הנביא הושע הוכיח את ישראל בדברים קשים: "כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם". אך גם ניחם את בני ישראל: "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי", ובכל נבואותיו נמצא תוכחה ונחמה משמשים בערבוביה.

3. הפטרת ויצא: הושע

יג ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שָׁמֵר יד ובנביא העלה ה' את-ישראל ממצרים ובנביא נשָׁמֵר טו הכעיס אֶפְרַיִם תְּמָרוֹרִים וְדָמְיוּ עָלָיו יְטוֹשׁ וְחִרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדָנָיו.

א כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתַת נֶשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאשֶׁם בַּבַּעַל וַיִּמָּת. ב. וְעַתָּה יוֹסְפוּ לְחַטֹּא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִסְכָּה מִכֶּסֶף וְכִתְבוּנָם עֲצָבִים מַעֲשֵׂה חֲרָשִׁים כִּלְהֵם לָהֶם הֵם אֹמְרִים זָבַחִי אָדָם עֲגָלִים יִשְׁקֹן. ג. לִכֹּן יִהְיוּ כַעֲנוּ-בָקָר וְכִטַּל מִשְׁפִּים הַלֵּךְ כְּמֶזֶץ יִסְעֶר מִגְרֹן וְכַעֲשׂוּ מֵאֲרָבָה. ד. וְאֲנֹכִי ה' אֶלְקֵיךָ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם וְאֵלֵהֶם זולתי לא תדע ומושיע אִינוּ בִלְתִּי. ה. אֲנִי יֹדְעֵתִיךָ בְּמִדְבַר בְּאֲרָץ תְּלַאבוֹת. ו. כְּמִרְעִיתִים וַיִּשְׁבְּעוּ שְׁבָעוּ וַיִּרְם לָבָם עַל-כֵּן שְׂכַחוּנִי. ז. וְאֵהִי לָהֶם כְּמוֹ-שָׁחַל כְּנֹמֵר עַל-דֶּרֶךְ אֲשׁוּר. ח. אֶפְגָּשֶׁם כְּדָב שָׂפוּל וְאֶקְרַע סָגוֹר לָבָם וְאֶכְלֶם שֵׁם כְּלָבִיא חֵית הַשָּׂדֶה תִּבְקַעֶם. ט. שְׁחַתְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי-בִי בַעֲזָרְךָ. י. אֵהִי מִלֶּכֶךְ אֶפְרַיִם וַיִּוְשִׁיעֵךְ בְּכָל-עֲרִיךָ וְשִׁפְטִיךָ אֲשֶׁר אִמְרַתְּ תִּנְהַלֵּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים. יא. אֶתְּנוּ-לְךָ מֶלֶךְ בְּאֶפְרַיִם וְאֶקַּח בְּעֵבְרַתִּי.

יב צְרוּר עֹנֵן אֶפְרַיִם צְפוּנָה חֲטָאתוֹ. יג חֲבָלֵי יוֹלְדָה יָבִאוּ לוֹ הוּא-בֶן לֹא חָכָם כִּי-עַתְּ לֹא-יַעֲמֵד בְּמִשְׁבֵּר בָּנִים. יד מִיָּד שָׂאוֹל אֶפְרַיִם מִמּוֹת אֲגָאֵלִם אֵהִי דְבָרִיךָ מוֹת אֵהִי קֶטֶבְךָ שָׂאוֹל נָחֵם יִסְתַּר מֵעֵינַי. טו כִּי הוּא בֵּין אֲחִים יִפְרִיא יָבֹא קָדִים רוּחַ ה' מִמִּדְבַר עֲלֶה וַיְבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וַיִּחְרַב מֵעֵינָיו הוּא יִשְׁסָה אוֹצַר כָּל-כְּלֵי חֲמֻדָּה.

הפטרת השבוע לקוחה מסיומו של ספר הושע. ולפני שנדון בהפטרה נקדים כמה משפטים על הנביא הושע.

הנביא הושע:

הנביא הושע בן בארי נבא בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה. לדעת ראבי"ע הושע נבא כארבעים שנה, מסוף ימי עוזיהו ועד תחילת ימי יחזקיה. ספר הושע נערך על ידי אנשי כנסת הגדולה ונסדר בראש תרי עשר 1. על פי הגמרא ב"ב י"ד: ט"ו).

על פי חז"ל, בארי אביו היה נביא גם הוא (ויקרא רבה פט"ו ב'):

וא"ר סימון שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר, ונטפלו לישיעה, והם שני הפסוקים (ישעיה ח' י"ט-כ'): וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דְּרָשׁוּ אֶל הָאֲבוֹת וְאֶל הַיְדֻעָנִים הַמְצַפְצָפִים וְהַמְהַגִּים הֲלוֹא עִם אֵל אֶלְהֵינוּ דְרָשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים. לְתוֹרָה וְלַתְּעוּדָה אִם לֹא יֹאמְרוּ כְּדָבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵינוּ לוֹ שָׁחַר.

הושע הוא אחד מארבעה נביאים שמתנבאים בתקופת המלכים הנ"ל כדברי חז"ל

1. פסחים פ"ז

הושע ישעיה עמוס ומיכה נתנבאו בפרק אחד, וגדול שבכולן הושע

אבל בניגוד לישיעה, ומיכה שנתנאו בעיקר ליהודה, הושע היה נביא לעשרה השבטים בטרם גלו מעל אדמתם. הוא עוסק בנבואתו בדרך אגב גם בממלכות יהודה, אבל איננו מזכיר את שם ירושלים.

ומוסיפים חז"ל אומרים ביחס להושע

2. בראשית רבה פפ"ב י"ב, פפ"ד י"ח

הושע היה משבט ראובן, וכמו שהיה ראובן בכור לשבטים כן היה הושע בכור לנביאים, שנאמר תחלת דבר ה' בהושע וגו'. א"ל הקב"ה לראובן אתה פתחת בתשובה תחילה (במכירת יוסף) חייך שכן בנך פותח בתשובה, שנאמר "לכו ונשובה אל ה'".

אבל מסביר הרב יהודה שביב מצינו את הצמד 'עבודה ושמירה' כמבטא שתי פנים שונות. כך כבר אצל אדם הראשון

5. בראשית ב', טז:

"וינחנו בגן עדן לעבדה ולשמרה".

ועדיין שמירה היא סוג אחר של עבודה ופעילות. אבל מצינו לפועל 'שמר' גם מובן אחר, מובן של ציפיה ותוחלת, כשאין ביד האדם לפעול לזירוז ולקידום. כך את הכתוב לגבי חלום יוסף

6. בראשית ל"ז, יא:

"ואביו שמר את הדבר"

7. פירש רש"י

"היה ממתין ומצפה מתי יבוא".

ומציע הרב שביב לפרש אף כאן 'ובאשה שמר' במשמע של ציפיה דרוכה. הלוא ציפיה זו מבוטאת בכתוב ביעקב

8. בראשית כ"ט, כ:

"ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה"

הידיעה כי עובד הוא למען תכלית, היא שממתיקה לו את שנות העבודה הקשות. את הצאן הוא שמר, אבל בליבו נשמר זכרונה של רחל. לפי זה אפשר לנו לחלק בין הנשים ולומר: ויעבוד ישראל באשה - בלאה; ובאשה שמר - ברחל. שכן בפועל נתברר שבלאה עבד הוא שבע שנים. אבל ליבו וצפייתו נתונים היו לרחל, ברחל - שמר.

בפסוק השני מדבר הנביא בחסדי ה': "ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר". ונראה שהנביא מבקש גם להקביל בין שני הפסוקים ושתי הפרשות, לאמור: כדרך שעבד ישראל באישה ובאשה שמר, כך כביכול עבד הקב"ה באישה, ובאישה שמר. באישה עבד - שהעלה את ישראל (העם) ממצרים, ובכך הכשיר אותם להיות לו לרעה, ובאמצעות נביא שמר הקב"ה על ישראל במדבר. ומסביר הרב שביב שנמצא שיתר ה' על ישראל סבא, שבעוד שישראל סבא עבד בצאן ושמר על הרחלים למען ביתו ולמען רחל, הרי הקב"ה טיפח עבד ושמר את הצאן למען הצאן עצמו, כדי שיוכלו הם בבוא עתם להיות לו לאשה.

חוסר הנאמנות של עם ישראל

באם נבוא לבחון את כלל תכניה של ההפטרה, ניתן לסכם אותם במילה אחת - נאמנות. מוקד תוכחתו של הושע לישראל סובב סביב חוסר נאמנותם לקב"ה. הוא מוכיח אותם על חטא עבודה זרה, אך מוקד התוכחה איננו הטעות שבעבודה זרה אלא חוסר הנאמנות וכפיות הטובה כלפי הקב"ה.

ומסביר הרב משה ליכטנשטיין, שמשל האשה המזנה תחת בעלה, המשמש תדיר בתנ"ך בכלל ובספר הושע

א תאשם שמרון פי מרתה באלקיה בחרב פלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו.

ב שובה ישאל עד ה' אלקיך פי כשלת בעונך. ג קחו עמכם דברים ושובו אל-ה' אמרו אליו כל-תשא עון וקח-טוב ונשלמה פרים שפתינו. ד אשור לא ישיענו על-סוס לא נרפב ולא-נאמר עוד אלהינו למעשה ידנו אשר-בך ירחם יתום. ה ארפא משוכתם אהבם נדבה פי שב אפי ממנו. ו אהיה כטל לישראל ופרח פשושנה ויך שרשיו פלבנון. ז ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו פלבנון. ח ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו פנין לבנון. ט אפרים מה-לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כפרוש רענן ממני פריך נמצא. י מי חכם ויבן אלה נבון וידעם פי-ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם ופושעים יפשלו בם.

הדבר המעניין ביותר בהפטרות ויצא, היא עצם ההתייחסות לתקופת האבות. מעט מאד נמצא בנביאים כמתייחס לסיפורי התורה שבספר בראשית. גם האזכורים המעטים של האבות הנמצאים בדברי הנביאים, דוגמת אזכור אברהם ושרה בישיעהו כמודלים לחיקוי ('הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם' נא, ב) אינם מתייחסים לאירועים ספציפיים מחייהם של האבות אלא למכלול האישיות וצדקותה. טיפולו של הושע באפיזודות השונות מחיי יעקב מהווים מאפיין ייחודי לנבואות סיום ספר הושע. בפרקים הקודמים להפטרה, מטפל הנביא באירועים מתקופת התנ"ך ומשבצם במסגרת תוכחתו לישראל. מדיניות זו של הנביא מתחילה מאזכור תקופת המדבר באופן כללי, וחטא בעל פעור ופילגש בגבעה בצורה פרטנית בפרקים ט-י, והיא עוברת לטיפול משמעותי בסיפורי ספר בראשית בפרקים יב-יג, המשמשים כהפטרות ויצא-וישלת.

ברור הוא שהזיקה שבין ההפטרה לפרשה נעוצה בפסוק הראשון: "ויברח ישראל שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר" (י"ב, יג). שמזכירה בתמצית סיפור את חלקה הראשון של הפרשה: בריחתו של יעקב ועבודתו ושמירתו אצל לבן ארבע עשרה שנה, בעבור אישה.

4. הפעלים 'עבד' ו'שמר' לקוחים מתוך הפרשה:

(בראשית כ"ט, יח) "א ע ב ד ד ך שבע שנים ברחל בתך הקטנה"

(בראשית ל', לא) "אשובה ארעה צאנך א ש מ ר".

עבודה שעבד יעקב אצל לבן היתה שמירת הצאן, ולפי זה: עבודה - כלל; שמירה - פירוט.

כבר בפרקים הקודמים הצביע הושע כמה פעמים (עיין ט, ג ויא, ה) על החבירה הכפולה לאשור ולמצרים, כך שמדובר בנקודה שהיא משמעותית למדי מבחינתו. כשנדמה לעם שברית עם אשור פועלת לטובתם, אזי הם חוברים עמו ואם למחרת נראה שמצרים יועילו יותר, אשור נזנח לטובת מצרים, וחוזר חלילה. הניסיון הבלתי אפשרי לנהל מערכת יחסים דיפלומטית עם שתי המעצמות האזוריות המתחרות ביניהן, מבלי להתחייב לאחת מהם אלא באופן מזדמן וציני על מנת להרוויח רווח קצר מועד, מסמל עבור הנביא את בעייתם הבסיסית של העם - התועלתנות קצרת המועד וחסרת הנאמנות על פני המחויבות ארוכת הטווח. אם כורתים ברית עם אשור, עם כל ההשלכות ארוכות הטווח של הדדיות ושותפות הנובעות ממושג הברית, ובן-לילה פונים למצרים יריבתה, הרי שמדובר בהתנהלות חסרת מחויבות, והיא אופיינית בכל דרכיהם.

בנקודה זו, מתחילה הפטרנו, ובה פונה הנביא לזכרו של יעקב ומציג אותו כסמל הנאמנות: "ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר". באם נעצור לרגע ונתבונן במעשהו של יעקב, נראה כמה מושג הנאמנות חזק אצלו. תכונה זו באה לידי ביטוי כבר בתחילת הדרך, כשהוא אוהב את רחל ומבקש להתחתן אתה. שבע שנים נאלץ יעקב להמתין לה בתחילה, תוך כדי עבודה קשה עבור לבן, וזאת מרוב אהבתו לרחל. ואומר הרב ליכטנשטיין, אם נשאל את עצמנו: כמה מאתנו בגיל השידוכים היו מוכנים לחכות שבע שנים תמימות עבור בחורה מסוימת? הלא גם אם היינו אוהבים אותה, עדיין היינו אומרים שחבל מאד שלא ניתן להתחתן עמה, אך הרבה שלוחים למקום, ויש מן הסתם בחורות טובות נוספות, ולא היינו מוכנים להמתין שבע שנים אלא היינו נפרדים לשלום ומחפשים אחרת נאה הימנה (או כמותה). ואולם יעקב נאמן באהבתו ואינו מחפש אלטרנטיבות אחרות.

לכן אומר הרב ליכטנשטיין, כבר בראשית הפסוק ("ויעבד ישראל באשה") מקופל מושג הנאמנות האישית הבאה לידי ביטוי ביתר שאת וביתר עז, בהמשך הפסוק מתייחס לכך שלבן מרמה את יעקב ונותן לו את לאה. עכשיו, כשכבר יש לו אשה אחת, ההצעה להמתין עוד שבע שנים, כגר בארץ זרה ותוך כדי עבודה קשה, לעכב את חזרתו לארצו וע"י כך את תחילת דרכו בחייו העצמאיים, להישאר בגלות עוד שבע שנים כשיש לו בבית אב ואם זקנים שאין לדעת מתי יזכה שוב לראותם, דורשת מנה גדושה של נאמנות אישית לאהובתו. כך, שנכוונותו לעבוד עוד שבע שנים נוספות בעד רחל היא

בפרט, כמטאפורה לעבודה זרה יכול להצביע על שני מודלים של עבודה זרה. יש את האשה הסוטה אשר איננה בהכרח מזנה עם רעים רבים אלא עם מאהב אחד, לו היא שומרת אמונים. לכן, עיקר בעייתה היא הטומאה והמעילה בבעלה, ולא דווקא האקראיות וחוסר הנאמנות עם הגברים שהיא מזנה עמם. לעומתה, יש את האשה הזונה הקדשה שמוקד כשלונה היא חוסר הזיקה לאף אחד, היות והכל משתמשים בה. לא רק טומאה אלא גם זנות אמורים אצלה.

כך גם בעבודה זרה. תיתכן עזיבת הקב"ה ואמוץ עבודה זרה אחת קבועה, אשר בעייתה איננה חוסר הקביעות הדתית אלא הטעות והשקר שבעבודה הזרה. לדוגמא, עיקר מאבקו של ישעיהו באלילות והלעג שהוא שופך על עובד העבודה זרה הסוגד לפסל הנעשה מעצים, אינו מכוון כלפי האקראיות אלא כלפי הטעות שבעבודה זרה. ברם, ישנו גם מצב של החלפת אלים חדשים לבקרים מתוך חוסר נאמנות לאף אחד מהם. בנקל ניתן להחליף אלילים, והדחף לפנות לאליל על מנת לסלק איום שהתעורר ולעבוד אותו לפתרון בעיה מיידית, מעודד את האדם לפנות בכל פעם לאל אחר. אין הפולחן נעשה מתוך מחויבות דתית אלא כפניה מזדמנת. מן הפרספקטיבה הזאת, אף כלפי העבודה זרה אין העובד מגלה דבקות, וקל וחומר כלפי הקב"ה.

מערכת יחסים מזינית כפולה

מלחמתו של הושע ממוקדת בנקודה הזאת, דהיינו בחוסר הנאמנות של העם כלפי הקב"ה. נפתח את הדיון בפסוק המדגים היטב בעיה זו

9. הושע י"ב א-ב:

"סבבנוי בכחש אפרים, ובמרמה בית ישראל, ויהודה עוד רד עם אל, ועם קדושים נאמן, אפרים רועה רוח ורודף קדים כל היום, כזב ושוז ירבה, וברית עם אשור יכרתו, ושמן למצרים יובל".

עיקר התוכחה היא על הכחש ומרמה; העם איננו נאמן לקב"ה ומתכחש למערכת היחסים מפני שאין לו נאמנות כלל. מלכות ישראל מונגדת למלכות יהודה, ונקודת ההשוואה והנגדה איננה יראת ד' מול עבודה זרה כשלעצמה אלא מזווית הנאמנות. יהודה מוגדר כהולך עם הקב"ה ושומר אמונים, ואילו אפרים הוא כל היום כזב. הפסוק מגדיר את הנהגתו של אפרים כ"רעה רוח ורודף קדים" - כלומר, רדיפה אחר דבר שאין בו ממש המחליפה כוון כל הזמן. הרוח איננה קבועה ושרש הבעיה ברדיפה אחר הרוח איננה הטעות כשלעצמה, אלא היותה תופעה מתחלפת. דבר זה מודגם ע"י מערכת היחסים המדינית הכפולה שהנביא מצביע עליו, דהיינו הניסיון לסמוך גם על אשור וגם על מצרים.

הענן מעצם טבעו הוא בר חלוף ואיננו מתקיים, אך ענן הבוקר הוא הביטוי המובהק לכך. הוא מופיע מדי בקר כנוכחות מרשימה אך מתפזר כעבור שעה-שעתיים. כשם שהטל מופיע, נעלם ואינו בר קיימא, כך ענן הבקר; וכשם שענן הבוקר נעלם ואינו מתקיים, כך משולה מערכת יחסיהם של ישראל עם האלילים. אין זו הפעם הראשונה שהושע משתמש במשל זה, וכבר חז"ל עמדו על משמעות ענן הבקר בפי הושע

11. תענית ו"ב:

"אמר רב יהודה בר יצחק: הני ענני דצפרא לית בהו מששא, דכתיב (הושע ו') מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר"...

ומדגיש הרב ליכטנשטיין, שתוכחתו של הנביא היא דו סטרית: גם העבודה זרה אינה שומרת נאמנות לאפרים, אך גם אפרים אין בו נאמנות לפולחן שלו. במלים אחרות, המעילה של האשה הסוטה היא חמורה אך קשה הימנה היא הזנות של האשה שאין לה אמונים לאף אחד ולשום דבר.

שובע כלכלי כגורם לחוסר נאמנות

בהמשך, הנבואה ממשיכה לפתח את עניין הנאמנות אך תוך כדי התייחסות לגורם שלה. בפסוק מפתח, הושע מניח לפתחו של השובע הכלכלי את האשם בחוסר הנאמנות: "כמרעיתם וישבעו וירם לבם על כן שכחוני". רעיון זה מוכר לנו היטב מן התנ"ך, בו הוא מופיע פעמים רבות. ביטוי המפורסם ביותר ניתן למצוא בשירת האזינו

12. דברים ל"ב ט"ו

"וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית ויטש אלוה-ה עשהו וינבל צור ישעתו"

גם חז"ל נתנו דעתם על כך פעמים רבות, ובאחד המקורות המרכזיים גייסו את פסוקנו (וגם פסוק נוסף בספר הושע) להדגמת הענין

13. ברכות ל"ב ע"א:

מאי ודי זהב? אמרי דבי רבי ינאי: כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: "רבוננו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די, הוא גרם שעשו את העגל". אמרי דבי רבי ינאי: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר. אמר רבי אושעיא: משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו, אמר לה מי גרם לך שתיאה מבעטת בי? אלא כרשינין שהאכלתיך! אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו, ותלה לו כיס על צוארו והושיבו על פתח של זונות, מה יעשה אותו הבן שלא יחטא? אמר רב אחא בריה דרב הונא

ביטוי לנאמנות יוצאת דופן, וזה סימונו של הפסוק "ובאשה שמר".

הפסוק הבא מקביל את נאמנותו של יעקב לנאמנות של הקב"ה כלפי עמו: "ובנביא העלה ד' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר". סוף הפסוק ("ובנביא נשמר") מקביל לסוף הפסוק הקודם ("ובאשה שמר") ויש לראות גם את תחילת הפסוקים כמקבילים, דהיינו העבודה עבור רחל מקבילה לנביא המעלה את ישראל ממצרים. בשני המקרים נוצרת מערכת יחסים ארוכת טווח המוכנה להתמודד עם קשיים מפאת המחויבות כלפי בת הזוג (רחל/כנסת ישראל).

מוטיב זה של מצרים כמקור לנאמנות ארוכת טווח בין ישראל למקום חוזר על עצמו כעבור כמה פסוקים: **"לכן יהיו כענן בוקר, וכטל משכים הולך, כמוץ יסוער מגורן, וכעשן מארובה. אנכי ד' אלקיך מארץ מצרים, ואלהים זולתי לא תדע, ומושיע אין בלתי. אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות"**.

ומסביר הרב ליכטנשטיין, שהדגש בפסוק איננו על אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כהוכחה על מציאותו יתברך או על זיקתו המיוחדת לעם ישראל כשלעצמה, אלא על אורך התקופה. מני גאולת מצרים הקב"ה שומר על ישראל לאורך הדרך. אלילים באים והולכים אך ד' שומר על הנאמנות לעמו, כבר מן המדבר בארץ תלאובות. עקרון הנאמנות שבין עם ישראל והקב"ה כבא לידי ביטוי במדבר הודגש ע"י ירמיהו בפסוקים מפורסמים מצד זכותה של כנסת ישראל ("זכרתי לך חסד נעוריד אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה") ואילו הושע מתייחס לכך מן הפרספקטיבה ההפוכה. לאמיתו של דבר, עקרון זה כבר הודגש על ידו בתחילת הספר (בנבואה המשמשת כהפסרת פרשת במדבר) על דרך החיוב וההבטחה, כשהנביא מכריז

10. הושע ב' ט"ז:

"לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר, ודברתי על לבה... וענתה שמה כימי נעוריה, וכיום עלתה מארץ מצרים".

ומסיים את אותה נבואה בהבטחת "וארשתיך לי לעולם". הזיקה שבין יחסי הקב"ה לישראל במדבר ובמצרים כיחסי נאמנות וכעומדים בהנגדה ליחסי האלילים עומדת בבסיס אותה נבואה, וכאן לקראת סיום הספר, הוא חוזר לנקודת מוצא של תחילתה.

עניין הנאמנות ממשיך ועומד בבסיס המטאפורה של ענן הבוקר המקדים בפסוקים את ההצהרה ההיסטורית.

15. בראשית ל"א ל"ח-מ"ב

לח זה עֲשָׂרִים שָׁנָה אֲנִי עֹמֵד רְחֵלֶיךָ וְעַיִןךָ לֹא שָׁפְלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אֶכְלָתִי. לט טרפה לא-הבאתי אליך אֲנִי אֶחְטֹנָה מִיָּדִי תִּבְקֹשְׁנָה גִּנְבְּתִי יוֹם וְגִנְבְּתִי לַיְלָה. מִיֵּיתִי בַיּוֹם אֶכְלָנִי חֶרֶב וְקֶרַח בְּלִילָה וְתִדַּד שְׁנָתִי מֵעַיִנִי. מֵאָז-לִי עֲשָׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתְךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּשֵׂתִי בְּנֵתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנְךָ וְתַחֲלַף אֶת-מִשְׁכָּרְתִּי עֲשָׂרֵת מָנִים. מִבְּלוּלֵי אֶלְקֵי אָבִי אֵלֵהִי אֲבָרְהָם וּפְחַד יִצְחָק הִזָּה לִי כִי עָתָה רִיקִם שְׁלַחְתָּנִי אֶת-עַנְיִי וְאֶת-יְגִיעַ כַּפֵּי רַגְלֵי אֶלְקִים וַיִּכַח אֲמַשׁ וַיֵּשׂ אֶת לֶבֶן הַמִּנְסָה לַרְמוֹת אוֹתוֹ וּלְהַתְכַחֵשׁ לַשֹּׁכֵר הַמְּגִיעַ לוֹ ("ותחלף את משכרתי עשרת מנים. לולי אלקי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני"). המודל של יעקב מציג נאמנות אישית ווותרנות ממונית ואילו המודל של לבן מצביע על כך שבמקום שרודפים אחר ההנאה ובצע הכסף, הנאמנות מוקרבת לשם כך. זהו אותה הדינמיקה המתוארת בהפטרה של העדר נאמנות מפאת רדיפת התענוגות ושבע.

נטילת הרווחה והשפע

הפתרון ביחס לעבודה זרה של ישראל הנובעת מרדיפה אחר השפע יכול להיות נטילת הרווחה והשפע, וע"י כך השמטת התמריץ לעבודה זרה. זהו השלב הראשון המתואר לעיל בפרק ב'

16. הושע ב' ח-יא:

"לכן הנני שך את דרכך בסירים, וגדרתי את גדרה, ונתיבותיה לא תמצא. ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם, ובקשתם ולא תמצא, ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון, כי טוב לי אז מעתה. והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה, וזהב עשו לבעל. לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו, והצלתי צמרי ופשתי לכסות את ערותה" ברם, זהו רק שלב ראשון, שהרי הנהגה כזו מעידה על נפשם המושחתת שאין בה שום לחלוחית רוחנית; לא יצרא דקדושה ולא יצרא דעבודה זרה מפעמים בהם אלא נהנתנות ותועלתנות גרידא.

דיבור על לבה אל מול אקרע סגור לבם

אבל נטילת התמריץ פותרת את הסימפטום, אך לא את שורש הבעיה. לשם כך נזקק טיפול רוחני משמעותי יותר, שיביא לידי מהפך נפשי. זהו מטרתו של הושע בשתי הנבואות הללו, הן של הפטרתנו והן של במדבר. ואולם, האמצעים לכך שונים. בתחילת הספר, מתואר תהליך של דיבור על לבה

אמר רב ששת: היינו דאמרי אינשי "מלי כריסיה זני בישי" שנאמר (הושע י"ג) "כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני". רב נחמן אמר מהכא (דברים ח') "ורם לבבך ושכחת את ה'". ורבנן אמרי מהכא (דברים ל"א) "ואכל ושבע ודשן ופנה" ואי בעית אימא מהכא (דברים ל"ב) "וישמן ישרון ויבעט" אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה? שנאמר (הושע ב') וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל".

חוסר הנאמנות של העם כלפי הקב"ה מחד, ולהבדיל, אף כלפי העבודה זרה, נעוץ בכך שאין הם מחפשים אמת דתית או ספוק רוחני אלא נהנתנות. נאמנותם הרגעית היא על סמך טובת הרגע ונוחיות העכשיו ואיננה נובעת מזיקה נפשית עמוקה. הושע התייחס לכך בהרחבה בתחילת הספר

14. הושע ב' ז:

"כי זנתה אמם הבישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי"

חוסר נאמנות בגלל תאוות בצע

בכך הגענו לעוד נקודת השקה בין ההפטרה לפרשה. החברה בחרן שיעקב נקלע לתוכה איננה חברה אנטישמית המסרבת להכיר בו מפני היותו זר, ואדרבה, אין מניעה להתחתן אתו ולבוא עמו בקשרים חברתיים, אך זו חברה שרדיפת הבצע והממון עומדים במוקד הווייתו. חז"ל איפיינו את לבן בצורה כזו, ומסיבות טובות ומוצדקות. איזה אדם היה מחליף את בנותיו ולאחר מכן דורש עוד שבע שנים של עבודה? לו היה מתעקש על נישואי לאה בלבד ליעקב מפני היותה הבכירה או אם היה מסכים ששתיהן יתחתנו אתו, הינו באים אליו בטענות אך לא מאפיינים אותו כמחשיב את הממון יותר מאשר האושר של בנותיו. ואולם, ההסכמה להשיא את רחל וליצור מציאות משפחתית מסובכת ובעייתית, אך ורק בתנאי ששיג את מלוא התמורה הכספית בעדה מאירים את אישיותו באור אחר. אף התנהלותו עם יעקב בהמשך הפרשה משכורתו, משכרתו שהוא מחליף אותה עשרות מונים מעידה על אותה תכונה.

וכך, הפרשה מציבה ומנגידה שני מודלים של התנהגות. יש את יעקב המגלה נאמנות כלפי רחל ומוותר על שנות עבודה לשם כך, ויש את לבן המגלה חוסר נאמנות כלפי יעקב ורחל בסיפור החתונה אך דואג לנדונייה הכספית. יש את יעקב המגלה נאמנות כלפי לבן בטיפול בצאנו במסירות יוצאת דופן בכל תנאי מזג האויר והנוהג עמו לפני משורת הדין הממונית

הרוחני באשר הוא, אלא אך ורק מתוך תחושת הכישלון. כבר חז"ל בגמרא ביומא הנגידו את התשובה המתוארת כאן לתשובה מאהבה, ועמדו על כך שאין היא מגיעה לאותה דרגה של תשובה מאהבה. כלומר טיב ואופי התשובה נגזרים מן החטא והמצב הרוחני המשתקף דרכם, דהיינו עולם ההנאה וחוסר הנאמנות שהושע נלחם נגדו לאורך הספר.

17. הושע ב' טז-כב:

"לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר ודברתי על לבה... וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים.

והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי. והסרתי את שמות הבעלים מפיה, ולא יזכרו עוד בשמם. וכתתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה, וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח. וארשתוך לי לעולם וארשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וארשתוך לי באמונה וידעת את ד'".

כפי שניתן לראות, מדובר בתהליך חינוכי האמור להביא לשינוי מהותי (מיבעלי ל'אישי') ע"י דיבור ושיחה אישית, והוא מסתיים במערכת יחסים המתקיימת לעולם ומתוך אמונה וידיעה.

אולם, בהפטרנו המצב שונה והתהליך הנועד לעקור את אוטם הלב בעקבות השובע הינו תהליך קשה ביותר

18. הושע י"ג ז-י:

"ואהי להם כמו שחל, כנמר על דרך אשור. אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם, ואוכלם שם, כלביא חית השדה תבקעם. שחתך ישראל, כי בי בעזרך. אהי מלכך, אפוא ויושיעך בכל עריך, ושופטיך אשר אמרת, תנה לי מלך ושרים. אתן לך מלך באפי, ואקח בעברתי".

כאן לא מדובר בשיחה ובפיתוי אלא באלימות קשה שיש להפעיל כנגד ישראל על מנת לקרוע את סגור הלב. ומסביר הרב ליכטנשטיין, מכיוון שישראל כה מושרשים בנהנתנות ובחטא, רק זעזוע עמוק יכול להוציא אותם מתוך נהנתנותם. הנביא מתאר אותם כמושחתים ורק מנהיג המולך עליהם באף ובעברה יוכל להם. מטאפורת הדב השכול והלביא הטורף הינם משלים קשים ביותר, שיש בהם חוזק בתוך חוזק ("דב שכול" ולא סתם דב) ואין הנביא נוקק להם אלא מתוך תחושה שכלו כל הקיצין ואין מתודות הפיתוי או השיחה האישית מועילים כלל. לא זו הדרך הרצויה לכתחילה להשיב בנים אובדים לדרך הישר ורק במצב של אין ברירה, כשהאטימות היא כה גדולה שאין שום אפשרות אחרת ניתן להיזקק לה. ואולם, זהו המצב אותו הנביא רואה לנגד עיניו בסיום הספר.

סופו של התהליך הוא "שובה ישראל עד ד' אלקיך" אך תשובה זו מגיעה רק בעקבות קריעת הלב האלימה, ותיאור קשה נוסף בנביא של חטא ועוון המובא לאחר המפגש של קריעת הלב. התשובה המתרחשת בסוף ההפטרה נולדת מתוך תחושה ומציאות של כשלון ולא מהכרה דתית כשלעצמה. אפרים מגיע לתשובה רק מפני שדרך העוון לא הצליח; שורש התשובה איננו בצימאון